

Amsteldijk 166
1079 LH Amsterdam

Postbus 247
1000 AE Amsterdam

T +31 (0)20 5225 444
F +31 (0)20 5225 333
www.kantar.com

Burgerperspectieven: het perspectief van jongeren

Judith ter Berg en Yolanda Schothorst

244408467| november 2020

Inhoud

	Inleiding	1
1	Onderzoeksverantwoording	2
1.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
1.2	Interpretatie rapportage	2
2	De stemming onder jongeren over de samenleving	3
2.1	Sfeerimpressie	3
2.2	Hoe gaat het met Nederland?	3
2.3	Beleving van de coronacrisis	9
2.4	Jongeren over tegenstellingen in Nederland	14
2.5	Mogelijke onderwerpen voor onderzoek	19
3	Conclusies	20
	Bijlagen	22
Bijlage 1	Respondentoverzicht	23
Bijlage 2	Gesprekspuntenlijst	25

Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaalenquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Gedurende het verloop van de coronacrisis is er steeds meer aandacht voor de groep jongeren gekomen. Onder andere via de berichtgeving dat het aantal besmettingen onder deze groep in het najaar steeg, jongeren steeds meer moeite hebben zich aan de coronaregels te houden maar ook dat er zorgen zijn over mentale problemen, zoals angst of stress, door de coronacrisis. Om die reden wilde het SCP graag doorpraten met een groep jongeren en meer weten over hun beleving van de coronacrisis en de maatschappelijke zorgen die bij hen leven.

Het SCP heeft Kantar daarom gevraagd in het najaar van 2020 focusgroepen uit te voeren met jongeren tussen de 18 en 25 jaar.

De onderzoeksvragen voor deze groepsgesprekken met jongeren zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van jongeren?
- Hoe zijn zij geraakt door de coronacrisis?
- Hoe beleven zij het onderwerp polarisatie/tegenstellingen?

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de vier groepsgesprekken die Kantar op 15 en 21 oktober in 2020 heeft uitgevoerd. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de jongeren op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven, gevolgd door hun beleving van de coronacrisis. Daarna gaan we in op het thema polarisatie en tegenstellingen.

1 Onderzoeksverantwoording

1.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Kantar heeft in totaal vier online groepsgesprekken gevoerd met jongeren tussen de 18 en 25 jaar. Deze gesprekken hebben plaatsgevonden op 15 en 21 oktober 2020. In overleg met het SCP is besloten om de groepen als volgt samen te stellen:

	Opleidingsniveau
Groep 1	18 tot en met 25 jaar (t/m mbo)
Groep 2	18 tot en met 25 jaar (hbo en wo)
Groep 3	18 tot en met 25 jaar (hbo en wo)
Groep 4	18 tot en met 25 jaar (t/m mbo)

Binnen de groepen is een spreiding nagestreefd naar geslacht en leeftijd. Ook is een regionale spreiding aangehouden, per groep kwam elke deelnemer uit een andere gemeente. Tevens is per groep een deelnemer met een niet-westerse migratieachtergrond uitgenodigd. De selectie van de deelnemers is uitgevoerd door een werving- en selectiebureau. De respondenten zijn versluierd uitgenodigd. We hebben in de uitnodiging toegelicht dat het onderzoek gaat over zaken in de Nederlandse samenleving waar alle jongeren in Nederland mee te maken hebben.

N.B.: de jongeren t/m mbo opgeleid noemen we in dit rapport de mbo-jongeren, de jongeren tot en met wo opgeleid noemen we de hbo- en wo-jongeren.

In totaal hebben 14 jongeren deelgenomen aan de gesprekken. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 1.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 2). Elk gesprek nam vijf kwartier in beslag.

1.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan. Citaten van deelnemers worden cursief en tussen aanhalingstekens weergegeven.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar jongeren tussen de 18 en 25 jaar in het algemeen. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over dit onderwerp. Voor de leesbaarheid in het rapport noemen we de twee groepen 'de jongeren' of 'deelnemers', tenzij iets specifiek voor een bepaalde groep geldt. Dan hebben we het over de mbo-jongeren of de hbo- en wo-jongeren.

2 De stemming onder jongeren over de samenleving

2.1 Sfeerimpressie

Het merendeel van de jongeren volgt momenteel een opleiding, enkele van hen zijn (daarnaast) werkzaam. De hbo- en wo-jongeren wonen allemaal zelfstandig, vaak met huisgenoten. De mbo-jongeren wonen meer thuis, twee van hen wonen met een partner.

De gesprekken met de jongeren verliepen vrij rustig. Ze leken niet zo'n behoefte te hebben om met elkaar in gesprek te gaan, maar reageerden vooral op de vraagstellingen. Misschien dat de online setting daar ook op van invloed is geweest. De hbo- en wo-jongeren reageerden iets meer op elkaar dan de mbo-jongeren. Daarbij maakten alle jongeren een behoorlijk bedachtzame indruk; ze uitten zich niet met oneliners maar namen de tijd om hun antwoorden goed te formuleren.

Uiteindelijk was er in alle gesprekken wel sprake van een coöperatieve houding. De jongeren waren bereid om over alles te praten, al bleek dat het spreken over polarisatie/tegenstellingen in termen van groepen die tegenover elkaar staan of waar conflicten tussen zijn niet aan te sluiten op hoe zij daar zelf naar kijken. Ze benoemen het eerder als verschillen tussen groepen en als het hebben van verschillende meningen/opvattingen.

Opvallend is dat een aantal thema's dat hen raakt als jongere in alle groepen terugkomt, ongeacht het opleidingsniveau, zoals bijvoorbeeld de huidige online onderwijsomgeving en de verandering van het studiefinancieringsstelsel. En dat in alle groepen eveneens de polarisatie in meningen naar voren kwam bijvoorbeeld de zwartepietendiscussie. Hbo- en wo-jongeren hebben wel een iets bredere visie op verschillende aspecten van de Nederlandse samenleving die volgens hen de goede of slechte kant opgaan dan de mbo-jongeren.

2.2 Hoe gaat het met Nederland?

De deelnemers is gevraagd om met een 'duim omhoog' of een 'duim omlaag' aan te geven of het in het algemeen de goede kant (= duim omhoog) of de slechte kant (= duim omlaag) op gaat met de Nederlandse samenleving. Mbo-jongeren zijn negatiever gestemd over welke kant het opgaat met de Nederlandse samenleving dan hbo- en wo-jongeren: van de zeven mbo-jongeren doen zes jongeren hun duim omlaag en kiest er een voor een neutrale positie. Terwijl van de zeven hbo- en wo-jongeren er drie kiezen voor een duim omhoog, twee voor een neutrale positie en twee voor een duim omlaag. De vraagstelling ontvangt zeker van hbo- en wo-jongeren kritiek vanwege de 'breedte' ervan en ze vinden het om die reden ook lastig om een keuze te maken.

Een paar argumenten voor een negatieve stemming komen in alle gesprekken naar voren. De coronacrisis wordt op verschillende manieren aangehaald, in het online onderwijs dat daar het gevolg van is, maar ook dat sommige sectoren zoals bijvoorbeeld de horeca zwaarder worden getroffen dan andere sectoren, dat het de vraag is bij welke groep de rekening gelegd gaat worden van alle ondersteuningsmaatregelen voor

de ondernemers. Zo blijkt het voor degenen die een opleiding volgen een hard gelag dat ze alleen nog maar/grotendeels online onderwijs krijgen. Ze vinden dat op allerlei vlakken een negatieve ontwikkeling, want het leidt tot minder goed onderwijs en tot eenzaamheid onder jongeren.

De negatieve stemming wordt verder in alle gesprekken – soms verschillend verwoord – toegeschreven aan de toenemende polarisatie. Jongeren geven aan dat over allerlei onderwerpen meningen steeds extremer worden geuit en dat standpunten dus verder uit elkaar komen te staan. Dit is volgens hen aan de hand in de zwartepietendiscussie, tussen politiek links en rechts, bij Black Lives Matter en in het kader van de coronacrisis: mensen die de maatregelen wel volgen en zij die dat niet doen. Hbo- en wo-jongeren geven aan dat dat het erop lijkt dat mensen steeds slechter naar elkaar luisteren en geen discussie meer kunnen aangaan. En alle jongeren zien daarbij een belangrijke negatieve rol weggelegd voor de sociale media; iets waar ze zelf ook veel mee te maken hebben. Op sociale media worden meningen geuit, maar ook complottheorieën worden daar gedeeld en verspreid en je wordt snel in een bepaalde hoek gezet/van een label voorzien.

Een deel uit een discussie tussen mbo-jongeren:

4: *“Als je kijkt hoe het de laatste tijd gaat met het gezeik in de samenleving, vooral met Corona. Dat je demonstraties hebt en dergelijke. De grote demonstraties van Black Lives Matter. Dan merk je dat er een kloof in de samenleving zit van verschillende meningen. Zodra je het een zegt, of dan ben je dit of dan ben je dat. Er is gelijk een bepaald labeltje voor je. Je bent gelijk een racist of ja... Je hebt overal labels voor. Zeker vijf of zes jaar geleden begon het een beetje. Nu, wat je ook doet, je loopt eigenlijk op glas. Soms met wat bekendere mensen. Ze doen wat en het komt gelijk weer terug. Tegenwoordig heb je heel snel een label. Tegenwoordig kun je haast geen mening hebben voor je iets bent.”*

Wat is jouw argument 2?

2: *“Ik vond het wel lastig. Aan de ene kant zijn er mensen die ook, het met klimaat, dat er dingen wel goed gaan. Maar mijn eerste antwoord is nee. Ik denk dat social media een hele grote rol heeft gespeeld. Het is goed dat we allemaal onze eigen mening hebben. Het zorgt er wel voor dat er zoveel gedoe kan komen over een onderwerp. Dat heeft een hele negatieve invloed op onze samenleving, denk ik.”*

5, wat vind jij van hun verhalen, van hun argumenten?

5: *“Ik kan me er wel in vinden. Ik merk dat er tegenwoordig minder geluisterd wordt naar elkaar. Heel erg in hokjes denken. Veel mensen staan niet meer open om elkaars mening aan te horen. Ik merk in mijn werkgebied dat mensen toch wel voor elkaar klaar blijven staan. Zeker waar we nu in zitten, in zo'n pandemie, dat mensen toch wel heel snel de handen ineen slaan om iets op te lossen. Om te zeggen dat de samenleving gedoemd is, daar wil ik niet in geloven.”*

En een deel uit een hbo- en wo- jongeren discussie:

5: *“Hij ging half omhoog bij mij. Heel veel referentiekaders. Allereerst de coronacrisis, denk ik dat het een aantal dingen blootlegt die niet goed zijn op dit moment nog steeds in Nederland in zijn algemeenheid. Ik denk dat de politiek, enorm polariseert... Maar op mijn werk met duurzaamheid, een aantal goede initiatieven. Dan denk ik: oké, het gaat niet al te slecht. Het verschilt gewoon heel erg.”*

Ik zag heftig knikkende gezichten bij polarisatie. Wat zorgt daarvoor? Ik zag bij 4 en bij 1... Waar moeten jullie aan denken?

4: *"Ik denk dat het al langer bezig was, maar ik denk bijvoorbeeld gewoon, dat met conspiracy theories en zoveel mensen massaal daarin geloven en überhaupt al polarisatie tussen links en rechts, het gevoel dat mensen steeds slechter naar elkaar kunnen luisteren, dus in dat opzicht."*

3: *"Ik ben het ermee eens. Je hebt verschillen. Internet is al langer. Iedereen zegt maar wat ze vinden. Je kunt geen gezonde discussie aangaan. Hoe vaak mensen in het spel zijn is ook een probleem. Constante stroom van informatie, dat mensen niet goed weerbaar zijn daartegen. Het naait elkaar op en dat gaat heel snel."*

Had jij het idee dat het zachtjes de goede kant op gaat?

1: *"Heel erg in het midden. Ik denk dat we vooral socialer mogen worden. Het is heel makkelijk om haatreacties te plaatsen. Iedereen wordt extremer in zijn mening. Het zorgt voor een hele hoop gezeik. We mogen wat aardiger voor elkaar zijn. Klinkt misschien idealistisch maar..."*

In positieve zin wordt eveneens een argument in de gesprekken naar voren gebracht. Zo vinden alle jongeren het een goede zaak dat er meer aandacht is voor duurzaamheid en het klimaat, al is het volgens een aantal van hen nog niet voldoende.

De mbo-jongeren

De mbo-jongeren geven nog een aantal andere verklaringen waarom het de verkeerde kant opgaat met de samenleving. Ze hebben het over een onevenredig zwaar treffen van de horeca ten opzichte van andere sectoren met de maatregelen in het kader van de coronacrisis. En ze larden de negatieve richting van de samenleving met voorbeelden uit de eigen leefomgeving. Iemand met een agrarische achtergrond vindt dat er te veel wordt gevraagd van boeren en dat het onterecht is dat er zo'n negatief beeld is van de agrarische sector. Weer een ander vindt het slechter gaan met de tolerantie in Nederland ten aanzien van homo's en transgenders (hij is zelf homo). En dat er een groot verschil is tussen wat wordt gezegd over een grotere veiligheid of meer energiezuinig beleid, maar dat daarentegen in de realiteit soms negatievere dingen blijken.

Ze staan wel open voor elkaars indrukken en herkennen wat anderen noemen, zeker voor wat betreft de polarisatie en de rol van sociale media. In positieve zin brengt een jongere naar voren dat ze mooie initiatieven ziet ontstaan onder invloed van de coronacrisis en dat mensen elkaar steunen. Ze voegt er aan toe dat ze uit wil gaan van een positieve instelling en niet wil 'doemdenken'.

In haar eigen woorden:

"Ik werk op een school. We hebben met de kleuterklas kaarten gemaakt voor eenzame ouderen. Ouders die toch voor elkaar klaarstaan. Ouders die een coronageval hebben. Wil je het huiswerk van dat kind meenemen of toch een boodschapje doen? [...] Vanuit mijn achtergrond, ik ben een Marokkaanse moslima, heb ik een plek in de samenleving bemachtigd. Ik kijk naar wat er goed is." (mbo)

Een jongere verbindt het ontstaan van verschillende groepen met uiteenlopende meningen aan het feit dat allerlei groepen opkomen voor het eigen belang, wat volgens deze jongere deels terecht is, maar in de praktijk blijkt dat de groep met de meeste macht aan het langste eind trekt.

De jongeren relateren hun indrukken aan wat ze zelf meemaken in hun leven met familie, vrienden, op school, wat ze tegenkomen op internet en sociale media, maar ook wat ze uit de persconferenties van het kabinet over de coronacrisis opmaken.

Hbo- en wo-jongeren

In de twee groepen met hbo- en wo-jongeren valt op dat ze naast een aantal gemeenschappelijke thema's meer redenen noemen voor een positieve dan wel negatieve richting van de samenleving. En ook opvallend, ze benoemen vaak in een adem zowel positieve als negatieve tendensen. Redenen voor de positieve richting worden gezocht in de vooruitstrevendheid van de samenleving, het bestaan van ons parlementaire stelsel, vertrouwen van de burger in de rechtsstaat, criminaliteit die minder wordt, het feit dat steeds meer mensen een hoger opleidingsniveau hebben. Ook bij deze groepen herkennen de negatief gestemden de inbreng van de positief gestemden, maar ze leggen de accenten anders. Degenen die vinden dat het meer de negatieve kant opgaat, hebben het dan – naast polarisatie – ook over de eenzaamheid onder jongeren met online onderwijs, onder ouderen en alleenstaanden als gevolg van de coronacrisis, mensen die zich niet aan de maatregelen in het kader van corona houden, dat het allemaal wel wat socialer mag dan dat het nu gaat, zorgen over het eigen financiële toekomstperspectief met betrekking tot studieschulden en de problemen om op termijn een eigen huis te kopen.

Een van de jongeren vindt dat de steeds extremere meningen ten koste gaan van een gevoel van veiligheid. Hij refereert daarbij aan eigen ervaringen in het uitgaansleven en op zijn werk. Maar daar treft hij zowel medestanders in als jongeren die dat niet zo herkennen. Uit de discussie:

En wat 1 net zei, dat ze vindt dat het socialer mag. Iets dat jullie herkennen?

3: *"Ik heb ook het idee dat je sowieso inderdaad, dat het sowieso ook iets minder sociaal is. Ook in het algemeen. En ook de meningen zijn heel extreem. Je kunt gewoon geen gezonde discussie voeren. Je kunt het niet ergens over hebben of er moet gelijk een extreem overheen gaan. Ook op straat. Je kunt niet fatsoenlijk iemand aanspreken of je moet bang zijn. Je kunt niet gezond met elkaar omgaan. Een stuk veiligheid is er denk ik niet meer."*

Het gaat de verkeerde kant op omdat mensen sneller op elkaar reageren?

3: *"Sneller en intenser, zeg maar."*

Zijn jullie het daarmee eens of zeg je: nou nee, niet zo...

5: *"Ik identificeer me er niet direct op die manier mee. Ik ben blij dat het niet mijn eerste associatie is, best wel veel geweld. Mijn moeder is Argentijns. Als ik het verhaal van 3 hoor, denk ik aan verhalen van andere plekken. Dat is zoveel meer gewelddadig. Het is niet minder veilig dan 2 jaar terug, maar ik maak me er gelukkig minder zorgen over."*

Niet het idee dat het jezelf zou raken?

3: *"Niet een van mijn grootste zorgen."*

Dat gevoel van veiligheid dat wordt aangetast. Vanuit eigen ervaring of wat je leest in de media?

3: *"Ook wel eigen ervaring. Als je op stap bent bijvoorbeeld. Als je in de kroeg staat zijn de reacties heel intens. Ik merk het ook op mijn werk. Je leest het ook in de media. Maar ook wat je zelf merkt met de jaren, dat het wat extremer wordt."*

Ik zie jou beamend knikken.

1: "Vooral in de kroeg, krijg je zo'n heftige reactie. Vlak voor corona was ik bij een concert. Iemand stapte op mijn voet, dat meisje flipte helemaal en trapte mijn knieën bijna aan gort. Dat soort reacties slaan helemaal nergens op."

Beleving politiek en regering Den Haag

In alle groepen is nagegaan hoe jongeren vinden dat het gaat in de politiek in Den Haag. Uit hun reacties blijkt dat vooral de mbo-jongeren negatief staan tegenover de politiek. Ze vinden dat er veel wordt beloofd voorafgaand aan verkiezingen, maar dat politici hun beloftes uiteindelijk niet nakomen als ze eenmaal in de regering zitten en gebruiken termen als 'toneelspel'. Ook hebben ze het over meten met twee maten, afhankelijk van wat gunstiger uitkomt. Degene met een agrarische achtergrond vindt dat de agrarische sector zwaar wordt aangepakt terwijl de luchtvaart buiten schot blijft. Hbo- en wo-jongeren zijn wat positiever gestemd; ze zijn tevreden met het stelsel, over hoe Rutte het doet, dat een partij als Forum voor Democratie deel uitmaakt van het palet aan partijen zodat allerlei meningen gerepresenteerd worden. Tegelijkertijd is het nu een crisistijd en dat maakt het moeilijker om een oordeel te hebben over 'de politiek'. Maar er zijn ook jongeren – zowel mbo- als hbo- en wo-jongeren - die zich er niet voor interesseren en het een 'ver-van-mijn-bedshow' vinden. Om die reden hebben ze er ook geen uitgesproken mening over.

Een deel uit een discussie met mbo-jongeren:

Hoe vinden jullie dat het in politiek Den Haag gaat?

5: "Een beetje een toneelspelletje."

4: "Vooral nu merk je dat ze toch weer een beetje een soort van dingen gaan zeggen van: dat gaan we doen. Maar puntje bij paaltje gebeurt er helemaal niks. Voor meer geld zorgen in de zorg. Van een andere partij kiezers trekken. Zo blijft het maar doorgaan. Wat heeft het voor nut om te gaan stemmen? Soms heb je het gevoel dat ze je een beetje in de zeik nemen."

Sluit wel aan bij het woord wat 5 gebruikte. Wat bedoel je daarmee?

5: "Het is een beetje praten naar de mond. Opgezet spelletje. Soort van democratie. Hier en daar geknip en geplak. Als je het terug gaat kijken, zijn het twee hele verschillende vragen die gesteld worden."

4: "Is bij elk politiek..."

5: "Ik stem niet, dat is echt om de reden omdat ik niet geloof in het spelletje wat er wordt gespeeld. Het maakt niet uit wie er als winnaar uit komt, het verandert niets. De problemen lossen zich niet op."

Hoe kijk jij daar tegenaan?

2: "Door Mark Rutte en al die persconferenties. Ergens merk ik wel een soort van vertrouwen in onze politiek. Het is bizar hoe groot een verschil er tussen die partijen zit. Maar ik heb er toch wel een soort van vertrouwen in, zeg maar. Ik vind het wel heel interessant. Ik heb daar ook met burgerschap veel mee gedaan."

En een deel uit een gesprek met hbo- en wo-jongeren:

Hoe vinden jullie dat het in de politiek in Den Haag gaat?

3: *“Ja, ik vind het op zich, met de coronacrisis vind ik het lastig oordelen omdat het een crisis is. Dat kan altijd beter, een crisis. Als je het hebt over jongeren van 25 hebt, dan hebben veel jongeren iets van: het zal wel. De interesse wordt erin verloren. Ook de koning. Gesprekken van dat mensen zeggen: ja, het is ver weg, en een beetje ouderwets of zo. Dat idee krijg ik dan wel.”*

Waar zou het door komen? Herkennen anderen dat? Dat jongeren meer afstand nemen van politiek? Of gaat dat voor jullie zelf op of niet?

1: *“Ik houd mezelf er niet bijster veel mee bezig. Ik ben iemand die afstand houdt. Het is een beetje ver van je bed show. Je stemt eens in de vier jaar. Ik kan me er wel mee bezig houden maar het is niet alsof je er invloed op hebt.”*

De jongeren maken niet zo'n onderscheid tussen de politiek en de regering, koppelen de politiek wel nadrukkelijker aan partijen en de Tweede kamer, maar ook aan beleid. En de regering heeft 'de verantwoordelijkheid'.

Het blijkt dat de jongeren vinden dat het beleid uit Den Haag op een paar punten invloed heeft op hun leven en dat zijn dan zaken die hen rechtstreeks raken. Allemaal hebben ze de wijziging van het studiefinancieringsstelsel naar een leenstelsel voor in hun gedachten. Stelt een enkeling dat een verhoging van de btw ook voelbaar is, een ander heeft het over niet meer kunnen uitgaan door de horeca die gesloten is door de coronamaatregelen. Verder lijkt het alsof ze vinden dat het beleid hen persoonlijk (nog) niet zo raakt. Dit kan te maken hebben met het feit dat een aantal van hen nog thuis woont en/of nog een opleiding volgt.

Een paar voorbeelden:

“Ja, als de btw omhoog gaat merk ik het ook maar een heleboel zaken gaan mij nog niks aan of raken mij in ieder geval niet.” (hbo/wo)

“Nu met de coronamaatregelen nu kun je niet even een drankje gaan drinken.” (mbo)

“Nee, niet echt. Niet dat er iets verandert aan wat ik kan doen. Het heeft meer impact op het nationale vlak”. (mbo)

Aan de hbo- en wo-jongeren is voorgelegd in hoeverre ze vertrouwen hebben in de Nederlandse regering. Ze blijken er unaniem wel vertrouwen te hebben. Dat wordt bij hen vooral ingegeven doordat Nederland in vergelijking met andere landen positief afsteekt zowel qua welvaartsniveau, het bestaan van een sociaal vangnet, en het democratisch stelsel. Al valt daar ook weer iets op af te dingen, omdat het minder is dan een tijd geleden.

“Maar het vangnet en dat soort dingen zijn wel minder goed geworden, heb ik het idee. Door de privatisering. Zorgverzekering is veel duurder geworden, huizenprijzen omhoog gegaan. Het is veel duurder dan 20 jaar terug, in Nederland specifiek. Voor mij heeft dat VVD al zo lang in de regering zit, heeft voor mij daar wel invloed op. Dat zij niet zijn voor de middenklasse, maar voor grote bedrijven. (hbo/wo)

“De mate waarin landen in democratie worden beoordeeld, Nederland staat dan in de top 5.” (hbo/wo)

2.3 Beleving van de coronacrisis

Op welke manier heeft de coronacrisis het leven van jongeren geraakt de afgelopen maanden? Ze zijn het volmondig eens dat deze hen behoorlijk heeft geraakt op verschillende vlakken. Ze noemen de volgende veranderingen in hun leven:

Onderwijs en werk

- overschakeling naar online onderwijs
- verschuiving van lesprogramma naar verderop in de tijd
- stage niet meer op de werkplek
- overschakeling naar thuis werken
- kwijtraken bijbaan
- minder uren bijbaan
- minder inkomen

Sociaal leven

- niet meer uitgaan
- veel minder vrienden en familie zien
- minder sporten
- op jezelf aangewezen zijn als alleenwonende
- allemaal bezig vanuit huis met onderwijs/werk: drukte thuis

Psychische gevolgen

- minder motivatie voor studie door online onderwijs
- missen van fysiek contact

In de eigen woorden:

“Bij mij was het vooral in het begin met studie. Ik had zes tentamens en die werden verschoven naar de vierde periode. Alles ging online. Dat vond ik een hele erge impact. Nu ben ik er wel aan gewend.” (hbo/wo)

“Ik woon op mezelf. Voor mij in het begin met vijf dagen per week thuis werken. Wel wennen. Ik heb een vriend in het buitenland, die heb ik een paar maanden niet kunnen zien.” (hbo/wo)

“Bij mij is de NOW weg, dus mijn inkomen gaat dramatisch omlaag. De komende paar maanden wordt het een ding. Sociaal isrijker dan inkomen. Ik heb ook huisgenoten gelukkig, maar op jezelf is het wel heel zwaar.” (hbo/wo)

“Studie. Ik merk bij mezelf dat ik minder gemotiveerd ben om bezig te zijn. Ik heb de hele dag naar een beeldscherm aan het kijken en wil eigenlijk direct vragen stellen aan een docent.” (mbo)

Vervolgens is gevraagd in hoeverre ze zich zorgen maken over het virus. Vrijwel alle jongeren maken zich zorgen over het risico dat ze mogelijk anderen (lees: ouders, kwetsbare familieleden) besmetten; dat willen ze absoluut niet. Bij de mbo-jongeren is dat het eerste dat ze noemen. Sommige jongeren (de hbo- en wo-jongeren het meest nadrukkelijk) maken zich in eerste instantie zorgen over de economische gevolgen van de crisis. Zal er een recessie komen of niet, wat is het eigen perspectief qua werkgelegenheid? Een jonge vrouw maakt zich enige zorgen over de manier waarop de coronacrisis wordt besproken in de politiek en aan welke waarden dan het meeste belang wordt gehecht, economische belangen of mensenlevens. Hbo-

en wo-jongeren geven aan dat de crisis hen een gevoel geeft van onzekerheid over de/hun toekomst en over hoe lang het nog zal duren.

In de eigen woorden:

“Zeker, je bent bang dat je het straks toch wel hebt en dat draag je weer over naar een ander. Dan denk je ‘Zal ik gaan, zal ik niet gaan, wat moet ik doen’. Dan denk je: het is beter om thuis te zitten.” (mbo)

“Ja, in het begin had ik er niet zo last van. Nu je het zelf gehad hebt, en weet dat het er echt is, merk je wel wat voor gevolgen het kan hebben voor iemand. Ik let nu meer op die maatregelen.” (mbo)

“Ja, ik denk wel dat we in een recessie terechtkomen. Staatsschuld loopt ook aardig op. Nu kunnen we dat in West-Europa wel voor elkaar krijgen maar in Italië was het voor de crisis al een probleem. (hbo/wo)

Nee, ik vind het ook interessant om in de gaten te houden maar ik lig er zeker niet wakker van. Ik maak me er wel een beetje zorgen over, maar lig er niet wakker van.” (hbo/wo)

Opvallend is dat vrijwel alle jongeren zich geen of nauwelijks zorgen maken over hun eigen gezondheid. In die zin lijken ze allemaal het gevoel te hebben dat ze weinig risico lopen en dat het jongeren heel mild treft. Een van de jongeren heeft het gehad en hij geeft aan dat het hem tegenvalt: *“Ik had het niet zo erg verwacht, want ik was best wel fit. Maar nu kan ik ook max een half uurtje rondlopen. Toen ik ziek was lag ik de hele dag op bed. Dus ik heb het goed te pakken gehad.” (mbo)*

Impact coronacrisis

De impact van de coronacrisis was volgens de meeste jongeren voor hen het grootst in het begin toen de lockdown in werking trad; vanaf dat moment ging alles dicht, kwam hun sociale leven stil te staan, ging het onderwijs van fysiek naar online, moest er thuisgewerkt worden. Een van hen heeft het over ‘een enorme klap’ die werd toegebracht. Een enkele jongere heeft het gevoel dat de zomermaanden juist de meeste impact hadden, omdat alle plannen voor vakanties niet meer doorgingen. Een ander stelt dat het voor haar juist een paar weken geleden was met het afkondigen van de gedeeltelijke lockdown; dat leverde bij haar het gevoel op van ‘daar gaan we weer’.

In de eigen woorden:

“In het begin, ergens in maart of april, dat de eerste maatregelen kwamen en alles dichtging. De horeca ging dicht en toen dacht je; ‘wat kunnen we nu gaan doen?’ Er zijn geen activiteiten die we kunnen gaan doen, afspreken, ja. Je kan het wel thuis doen. Nu zitten we er ook een beetje in.” (mbo)

“Ik in maart. Alles lag stil op school en daarna moest je alles weer inhalen. Het was een soort klap, niks kon echt meer. Nu kan je nog naar buiten, toen ging niemand naar buiten. Er was niks.” (hbo/wo)

“Klinkt misschien heel raar, maar dat is echt het begin geweest. Dat ze zeiden: de scholen gaan sluiten. En dat je de supermarkt binnenkwam en de schappen leeg waren. Het voelde als een end of the world film. Zo voelde het op gegeven moment. Mensen die in paniek waren. Ik had het gevoel van: dit overleven we allemaal niet. Het was allemaal zo overdreven. Het was allemaal heel veel angst en onduidelijkheid. Heeft bij mij de meeste onrust gegeven.” (mbo)

Maar de impact van de coronacrisis is niet voorbij, want het leven van de jongeren wordt momenteel ook beïnvloed. Naast dat het onderwijs voor hen vooral online plaatsvindt, is het dragen van mondkapjes in hun leven gekomen, in de winkel of het OV, maar voor een enkeling ook op het werk. Geeft de een aan nu wat

bewuster drukke plekken te mijden, de ander sport minder, een volgende heeft door middel van het werk op een basisschool te maken met onzekerheid over positief geteste personen. En de pieken en dalen in het leven zoals bruiloften maar ook overlijdens waarin families bij elkaar komen worden nu minder met elkaar beleefd. Dit wordt naar voren gebracht door een paar jongeren met een niet-westerse achtergrond. Sowieso blijkt dat de jongeren nu ook meer te maken hebben met plannen die niet doorgaan, omdat ze worden afgezegd vanwege een quarantaine. Het leven speelt zich voor nogal wat jongeren af in een kleinere kring. Ze minderen het aantal mensen met wie ze omgaan, ofwel doordat bepaalde activiteiten niet meer door kunnen gaan (sport, horecabezoek), er minder bezoek kan worden ontvangen ofwel doordat ze zich bewust zijn van de grotere verspreidingsrisico's met veel contacten. Een jongere merkt op dat ze zich daardoor wel meer bewust is geworden van de mensen die er voor haar echt toe doen.

In hun eigen woorden:

"Ehh... ja... Ik vind het vreselijk. Ik besef nu pas hoe goed we het hadden. Ik was niet iemand die twee keer per week uitging. Het enige wat ik nu doe is tijd doorbrengen met mensen die belangrijk voor me zijn. Je komt er wel achter wat wel en niet belangrijk is. Je kiest wat meer voor jezelf. Ik heb wat meer zelfbewustzijn gekregen door dit, minder aantrekken van anderen." (mbo)

"Wij zijn een heel hecht gezin. Ik heb drie broers en drie zussen. Een heel vol huis. Verjaardagen die we niet kunnen vieren, geboortes en bruiloften die we niet uitgebreid kunnen vieren. Op het moment dat er iemand positief getest is, dat je toch moet omschakelen. Toch alweer vijf gevallen in een klas gehad, waarvan een broer of zus besmet zijn geraakt. Dan ben je toch wel even bang. Bij mezelf merk ik bij elk hoestje dat ik veel oplettender ben." (mbo)

"Ik heb het idee dat het nu heel erg is. Je zit in de zomer en hebt iets meer energie. Je bent nu een aantal maanden verder en het begint lang te duren. Dat merk ik in mijn omgeving. Echt met studerende mensen. Dat merk ik nu wel in mijn omgeving, dat het zwaar begint te worden." (hbo/wo)

Ze zien om zich heen dat andere jongeren ook geraakt worden door de coronacrisis. Op het gebied van studie en (bij)banen, maar ook doordat het sociale leven van jongeren enorm wordt ingeperkt door het coronavirus. En zoals ze zelf stellen, het hebben van sociale contacten is heel erg belangrijk voor jongeren. Een hbo-wo-jongere geeft aan dat het mentaal zwaarder wordt voor iedereen en dat ze het daar ook wel over hebben met elkaar. Sowieso lijkt corona voor de meeste jongeren een regelmatig terugkerend onderwerp van gesprek te zijn: over hoe het nu gaat, de laatste stand van zaken met betrekking tot het virus, wat er in de eigen omgeving gebeurt met studentenhuizen waar mensen in quarantaine moeten, maar ook de onzekerheid die deze tijd oplevert. Hoe zal het worden met afstuderen, stageperspectieven, kansen op een baan, geld. Bij de mbo-jongeren is dit wat minder aan bod gekomen in de gesprekken. Een jongere hierover: *"Ik denk dat het... Ik denk dat, wat ik heel erg hoor in mijn omgeving is het sociale. Als je op stap gaat ontmoet je anderen. Dat is het leuke aan anderen. Ook geld, afstudeerperspectieven, stageperspectieven, wat voor baangarantie is er? Onzekerheid in alles."* (hbo/wo)

Houding ten opzichte van de maatregelen

Wat vinden jongeren van de huidige maatregelen en hoe moeilijk is het voor hen om zich er aan te houden? Ten tijde van dit onderzoek is net de 'gedeeltelijke lockdown' afgekondigd.

De jongeren staan overwegend positief ten opzichte van de maatregelen. Ze vinden het logisch dat er verdergaande maatregelen zijn genomen gezien de verspreiding van het virus. Er zijn wel wat kritische geluiden te horen. Een aantal jongeren stelt dat deze wat hen betreft nog wel wat verder hadden mogen gaan onder het motto: liever een korte periode een heel streng beleid dan heel lang aan kwakkelen, dan is het leed sneller geleden. Ook vinden sommigen de maatregelen moeilijk met elkaar te rijmen; het een kan wel, het ander niet maar de rationale erachter is niet helemaal duidelijk voor hen. Duidelijk is dat het sluiten van de horeca hen bezighoudt als een de maatregelen die hen behoorlijk raakt.

Bij hbo- en wo-jongeren is discussie of het sluiten van de horeca wel of niet bijdraagt aan het tegengaan van het virus. De een voert daarbij aan als bewijsvoering dat het in het buitenland heeft gewerkt, terwijl een ander stelt dat het samenzijn van studenten zich dan verplaatst naar de thuissituatie en je de controle kwijt bent. En in de andere groep hbo- en wo-jongeren vraagt iemand zich af of het niet beter is om maatregelen te differentiëren naar leeftijdsgroep en kwetsbare ouderen uit het openbare leven te houden en jongeren hun vrijheid te laten.

Een paar reacties:

“Ik denk dat het goed is dat ze er zijn. Als we ons nu aan de maatregelen houden kunnen we over vier weekjes weer sporten en kunnen restaurantjes weer open.” (mbo)

“Ik was er blij mee maar ik dacht ook; het kan wat strenger. Ik heb liever dat we twee tot vier weken, afhankelijk van hoe snel het zakt, we kunnen beter even één keer goed door de zure appel heen bijten, dat alle sectoren even een probleem hebben en dat we daarna weer wat meer dingen kunnen gaan doen. Het is goed en jammer.” (mbo)

“Ik vind het veel: maar een beetje bekijken. Een beetje aansukkelen. Ik vind het een beetje zwak, zeg maar. Zoals ik het zie: doe het in één keer goed. Het is even rot maar doe het dan twee weken. Niet maanden aansukkelen. Heel langzaam kijken we of het invloed heeft en dan weer verder kijken. Het duurt heel lang. Even een beetje daadkracht. Dat mis ik in Nederland.” (hbo/wo)

“Ik snap dat het belangrijk is voor kwetsbaren. Ik denk: zou het kunnen zijn dat je jongeren kunt differentiëren? Het is apart hoe weinig wij qua gezondheid van merken en hoeveel wij van de maatregelen voelen. Wij zouden nog heel veel aan de economie kunnen doen en zorgen dat die niet vastloopt terwijl een ander deel veilig thuis kan zitten. Het nachtleven en de culturele sector die doodbloeden.” (hbo/wo)

Los van het oordeel over de maatregelen is het de vraag in hoeverre de jongeren zich aan de maatregelen houden en hoe veel moeite hen dat kost. Deze vraag levert een wisselend beeld op. Zegt de een ‘makkelijk’, de ander vindt het ‘lastig’. De meesten van hen lijken wel zich te willen houden aan de maatregelen en de eigen verantwoordelijkheid hierin te voelen, maar in de praktijk ook obstakels tegen te komen. Deze obstakels zijn het houden van anderhalve meter afstand bij het boodschappen doen/winkelen maar ook het afstand houden bij het elkaar zien op school, sport en in de thuissituatie. Ook het beperkte aantal mensen dat je op bezoek mag hebben levert – zeker onder de zelfstandig wonenden – nog problemen op. Dan wordt het sneller vergeten of even niet bij stilgestaan.

Een paar reacties:

“Ik vond het lastig met vrienden maar het wordt tegenwoordig steeds normaler. Op school lopen we nog wel naast elkaar, soms denk je er niet bij na.” (mbo)

“Ik weet hoe belangrijk het is om het te doen en me aan de regels te houden. Ik vind het toch heel erg lastig. Ik doe mijn best om anderen te beschermen. Ik doe groepsport en vind het heel moeilijk om tegen dat soort dingen nee te zeggen. Ik ben niet iemand die heen en weer reist. Omdat andere mensen het ook niet doen. Dan denk ik: wat maakt het uit als ik toch ga sporten? Ik zeg ook eerlijk dat ik het heel moeilijk vind.” (mbo)

“Op veel plekken, als in de supermarkt afstand houden, dat is moeilijk maar ik doe er ook niet heel erg m'n best voor. Ik ben toch eigenwijs dat ik denk, die afstand maakt niet zo heel veel uit. Uiteindelijk gaat het om de tijd dat je ergens bent en thuis, aantal mensen, heb ik me ook niet aan gehouden.”

“Het kan af en toe niet. Soms zie ik meer dan drie mensen.” (hbo/wo)

De naleving van maatregelen levert niet snel gedoe op met anderen. Heeft de een het over elkaar vrij laten in hoe je ermee omgaat, de ander onthoudt zich van commentaar. Ten opzichte van of in gezelschap van familie (op bezoek bij ouders bijvoorbeeld) is het minder een issue, in de omgang met leeftijdsgenoten eerder. Mbo-jongeren ervaren minder problemen met gedoe rondom naleving dan hbo- en wo-jongeren. De groepsdruk blijkt een rol te spelen. Zo zit een jongere bij een studentenvereniging, waar vanuit het bestuur het advies is om bij borrels afstand te houden, maar in de praktijk blijkt het moeilijk om je daaraan te houden als de rest het ook niet doet. Een ander heeft het over afspraken in vriendengroepen in hoe om te gaan met de regels. Maar het samenwonen met verschillende jongeren blijkt voor de hbo- en wo-jongeren soms uitdagingen met zich mee te brengen/hebben gebracht. Een deelneemster brengt in dat er een verschuiving lijkt te zijn in de tijd, dat sinds de laatste maanden meer jongeren corona hebben gekregen dit ook van invloed is: *“Ik heb er wel discussies over gehad, zeker in het samenwonen. Zeker over sociale levens. Toen dachten mensen: het zal allemaal wel.. Toen was er allemaal discussie. Nu merk ik dat mensen rustiger zijn geworden. Die houden zich iets gedeisder.” (hbo/wo)*

Er is nagegaan bij de jongeren of ze merken dat ‘de rest van de samenleving’ hen ziet als oorzaak van de oplopende besmettingen en wat ze daarvan vinden. Hoe vervelend ook, de meeste jongeren kunnen zich er iets bij voorstellen dat er zo over hen wordt gedacht. Op een bepaalde manier vinden ze het zelfs terecht dat er zo wordt gedacht, omdat jongeren nu eenmaal sociaal actief zijn en de behoefte hebben om elkaar te zien, op feestjes, festivals, met uitgaan. Mbo-jongeren hebben de indruk dat 65-plussers vooral die mening zijn toegedaan. En sommigen geven aan dat jongeren zich ook niet altijd hebben gehouden aan de maatregelen; de hbo- en wo-jongeren noemen dan studenten- en huisfeesten met heel veel mensen. Een enkeling steekt ook de hand in eigen boezem en stelt zelf ook bijgedragen te hebben aan dat beeld. Weer iets anders is het volgens hen om dan maar alle jongeren over één kam te scheren, dat vinden ze niet terecht.

Enkele jongeren zijn het er niet mee eens. Ze vinden dat jongeren veel thuis zitten en vanuit huis onderwijs volgen.

In hun eigen woorden:

“Vooral 65-plussers kunnen het op de jongeren afschuiven. Verder denk ik, de leeftijd daaronder, schuift het niet zo zeer op de jongeren.” (mbo)

“Ik denk dat een deel van de samenleving wel zo denkt. Ik denk ook dat je een deel van de jongeren daarvoor aansprakelijk mag stellen. Ik ken mensen in Leeuwarden die ook gigantische huisfeesten hebben en nu in quarantaine zitten. In Utrecht is dat precies hetzelfde dus ik denk dat je ons wel een beetje aansprakelijk mag stellen, maar je kunt niet alle jongeren over één kam heen scheren.” (hbo/wo)

“Heel toevallig, vandaag ging er een plaatje rond van een koffietent in Delft: ‘Horeca gesloten, studenten bedankt’. Dat is terecht. Ik ben ook één van de mensen die deels daar verantwoordelijk voor is. Er zijn ook veel mensen... Uiteindelijk is het een kleine groep die voor een groot deel van de besmettingen zorgt.” (hbo/wo)

Toekomstverwachting

Welke verwachtingen hebben jongeren van de toekomst?

Wat al eerder naar voren kwam blijkt ook nu weer. Een aantal jongeren is onzeker over hun toekomst. Hoe lang gaat de coronacrisis nog duren, hoe lang zullen ze nog online onderwijs hebben, wanneer kunnen ze weer naar een sportclub of uit eten. Maar ook: wat zijn hun vooruitzichten met betrekking tot het vinden van een baan of stages. Het maakt hierbij wel uit of ze studies doen met baanvooruitzichten in sectoren die momenteel onder druk staan (evenementen, toerisme) of niet (IT, techniek). Enkele mbo-jongeren geven aan niet zo ver vooruit te kijken, ze zijn meer bezig met de korte termijn. En een paar jongeren vatten de vraag meer op als een vraag naar de toekomst van de samenleving. Ze verwachten dat er een groter gezondheidsbesef komt en hopen dat er meer actie komt op het terrein van duurzaamheid. Over dat laatste zijn ze niet hoopvol gestemd.

In hun eigen woorden:

“Ja, normaal zou ik voor januari al vakantieplannen maken maar dat stel ik uit.” (mbo)

“Niet per sé zorgen, in de zin van, ik doe m’n studie en op het moment probeer ik me in te ontwikkelen. In de IT sector is genoeg te doen. Op dat punt maak ik me niet zo zorgen. Ik ben wel benieuwd hoe het op politiek gebied gaat zijn. Gaan we naar rechts en wordt het voor de midden en onderklassen lastiger of gaan we naar links en zal het dragelijker worden voor de meesten.” (mbo)

“Onzeker, ik heb geen idee wat er te wachten staat. Ik weet niet wanneer er een vaccin komt, wanneer ik weer naar school mag, dat soort dingen.” (hbo/wo)

“Mijn studie heeft sowieso niet de allerbeste positie op de arbeidsmarkt. Maar corona, het zou wel vervelend zijn als ik volgend jaar geen stage kan lopen.” (hbo/wo)

2.4 Jongeren over tegenstellingen in Nederland

Aparte aandacht is besteed aan het thema ‘polarisatie/tegenstellingen’. Allereerst is nagegaan bij jongeren of ze vinden dat er groepen in Nederland tegenover elkaar staan/spanningen zijn tussen groepen en zo ja, tussen welke groepen dat dan speelt.

Spontaan geformuleerde groepen

Opvallend is dat dit thema in alle groepen spontaan aan bod kwam in het kader van negatieve tendensen in de samenleving, maar dat de discussie bij het introduceren van het onderwerp op dit moment in een paar groepen een beetje moeizaam wordt. Alsof de benaming ‘tegenover elkaar staan/spanningen’ te grote woorden zijn. Op diverse momenten tijdens dit onderdeel in het gesprek benadrukken jongeren dat het meer gaat over verschillen tussen groepen.

Welke groepen noemen jongeren spontaan als groepen die tegenover elkaar staan of waar spanningen tussen zijn? Een paar tegenstellingen worden in verschillende groepen genoemd en dat betreft de zwartepietendiscussie, discriminatie/racisme (Black Lives Matter), de politiek (links versus rechts) en arm versus rijk.

Onderstaand een overzicht wat jongeren noemen.

<i>Mbo-jongeren</i>	<i>Hbo- en wo-jongeren</i>
Groep 1 • niet-westerse inwoners versus oorspronkelijke inwoners • genderneutrale versus niet-genderneutrale • veganisten/vegetariërs versus boeren Groep 2 • links versus en rechts • voor-tegen zwarte piet • protesten van groepen die ergens voor of tegen zijn	Groep 1 • opleiding en inkomen • zwartepietendiscussie • Black Lives Matter • politiek • tegen of voor coronamaatregelen Groep 2 • arm versus rijk • klimaat • discriminatie/racisme • jong versus oud

Opvallend is dat jongeren het eerder over belangen en standpunten van bepaalde groepen hebben dan dat ze denken aan socio-demografische groepen die tegenover elkaar staan. Hbo- en wo-jongeren betrekken deze socio-demografische groepen wel hierin. Specifieke persoonlijke interesses die al waren geventileerd bij de richting van de samenleving komen nu weer naar voren in de groepen. De deelnemster werkzaam in de agrarische sector noemt de tegenstelling die ze in haar agrarische wereld en regio merkt. Ze noemt dan het voorbeeld van dierenactivisten die een stal bezet hadden bij haar in de buurt. Een homoseksuele jongen heeft het over opvattingen over genderneutraliteit die steeds verder uit elkaar lopen. En een jongen die zich eerder al uitliet over groepen die de coronamaatregelen wel en niet naleven benoemt dat nu ook als groepen die tegenover elkaar staan.

Verder doorpratend over de manier waarop deze groepen dan tegenover elkaar staan, waar ze dat aan merken blijkt dat groepen bepaald ‘ander’ gedrag of opvattingen toegeschreven krijgen, al dan niet terecht. Het feit dat internet het bovendien heel makkelijk maakt om meningen te spuien en daarin geen blad voor de mond te nemen vergroot de verschillen volgens de jongeren verder uit.

Sommige van hen stellen dat ze dat in het eigen leven meemaken. Een Marokkaans-Nederlandse vrouw vertelt dat ze hier is opgegroeid maar dat ze met discriminatie te maken heeft omdat ze moslima is. Een paar jongeren hebben het over een grote afstand op school tussen kinderen op het vmbo en havo/vwo dat zich soms in daadwerkelijke conflicten uitte. En voor wat betreft verschillen tussen arm en rijk gaat het dan om geconfronteerd worden met mensen die het veel minder goed hebben bijvoorbeeld door

vrijwilligerswerk bij de voedselbank te doen of collega's mee te maken in een bijbaantje die moeite hebben om rond te komen.

In de eigen woorden:

“Ja... Zijn verschillende groepen waar strijd tegen is. Bijvoorbeeld, bepaalde groepen vinden dat mensen die uit het buitenland komen banen afpakken terwijl zij ook gewoon een toekomst willen. Je moet niet te veel denken, ik ben het uiterst belangrijk. Dat is iets wat er is. Dat heb je tegen buitenlanders maar ook tegen mensen van etnische groepen. Dat is wel een punt waar verschil in is.” (mbo)

“Tuurlijk, uiteraard. Moslims tegenover elkaar. Daartegenover heb je mensen. Dat hele black lives matter gebeuren. Mensen die vinden dat het wel moet en mensen die vinden dat het afgeschaft moet worden. Dat denken aan hoe zal het zijn bij die ander, dat mist gewoon. Ik ben een moslima, een Marokkaanse. Ik spreek vloeiend Marokkaans. Als je mij niet zou zien nu, dan wist je niet dat ik Marokkaans was. Ik heb geen accent. Ik ben heel netjes opgevoed. Maar mijn moeder spreekt geen woord Nederlands. Ik ben hier opgegroeid en deel van de samenleving. En met mij 70% van de getinte jongeren. Dan denk ik: waarom wordt er zo in hokjes gedacht? Dat er anno 2020 nog steeds wordt gepraat over getinte jongeren en gekleurden, it blows my mind.” (mbo)

“Ja, ik denk vooral aan verschillen in opleidingsniveau en inkomen. Ik voel me helemaal niet verbonden met laag opgeleide mensen. Ik wil er het liefst ook niks mee te maken hebben. Als ik kijk naar de stad waar ik vandaan kom, Amersfoort, daar wonen meer lager opgeleide mensen. Ik zie dat er wel een soort spanning heerst op school tussen bijvoorbeeld Mavo en Havo klassen”. (hbo/wo)

“Het is wel iets wat zichtbaar is maar gevaarlijk om nu aan te nemen dat het nu iets is wat meer speelt dan ooit. Dan denk ik niet per se maar het is wel heel erg zichtbaar. Als je kijkt naar Twitter, dat is toch de meter van hoe de gemiddelde man ergens over denkt, die potentie heeft het een beetje. Dan krijg je het gevoel dat groepen tegenover elkaar staan. Ik vind Nederland politiek leuk om te volgen. Er is bijvoorbeeld een groep, de PVV/Forum groep, die zijn overal wel tegen en aan het andere uiterste staat dan GroenLinks. Dat is wel iets wat meer dan 30 jaar geleden is. Iedereen denkt nu op een bepaalde manier te participeren via het internet.” (hbo/wo)

Oorzaken voor groepsdenken

Jongeren geven diverse oorzaken aan voor deze verschillen tussen groepen:

- onwetendheid, gebrek aan kennis -> vooroordelen
- opvoeding
- egoïsme (opkomen voor eigen belang)
- welke informatie krijg je
- niet ontmoeten van andere groepen
- niet openstaan voor elkaar, 'hokjes' denken

Diverse jongeren geven aan dat dit te maken heeft met onwetendheid en onbekendheid van de ene groep met de andere groep waardoor vooroordelen of aannames de overhand krijgen. Dit krijgen kinderen in hun opvoeding al mee in denkbeelden van hun ouders waardoor ze een vooringenomen blik krijgen. Er wordt ook aangehaald dat het bij het opkomen voor de 'eigen' belangen vaak gaat om een vorm van egoïsme. Met dat groepen elkaar niet ontmoeten en vaak niet open staan voor elkaar blijven beelden in stand en worden deze niet ontkracht. Jongeren hebben het ook over het denken in 'hokjes' en niet openstaan voor

elkaar. Dit leidt tot afstand en het ervaren van verschillen tussen groepen, maar niet zozeer tot tegenstellingen en spanningen.

Reacties op voorgelegde tegenstellingen tussen groepen

Vervolgens hebben we jongeren ook een paar mogelijke tegenstellingen tussen groepen voorgelegd die ze nog niet naar voren hadden gebracht om na te gaan hoe ze daar op reageren.

Zien ze tegenstellingen tussen *jong en oud*? Daarin krijgen we terug wat eerder in het gesprek besproken is of en in hoeverre jongeren de 'schuld' krijgen van de verder oplopende besmettingen. Jongeren denken dat op sommige gebieden jongeren en ouderen wel ver uit elkaar staan in het hebben van bepaalde aannames over elkaar, maar toch lijken spanningen/conflicten te zware termen. Het hoort er volgens hen ook een beetje bij dat jongeren meer open staan voor nieuwe ideeën en dat ouderen meer 'vast' zitten in bepaalde denkpatronen of dat er wederzijds minder of geen begrip is. Ze lijken zich er niet heel druk over te maken.

"De ouderen denken dat de jongeren geen begrip en respect hebben en andersom." (mbo)

"Jong en oud, inderdaad, ik denk dat natuur nu heel belangrijk is dat jongeren meer denken aan recyclen en duurzaamheid. Bewustwording hoe we ons moeten gaan gedragen en wij ons er meer mee bezig moeten gaan houden dan ouderen doen. Ik denk niet dat het een conflict wordt maar meer discussies tussen jong en oud en hoe we elkaar weer zien." (hbo/wo)

Hetzelfde is gebeurd voor *lager- en hogeropgeleiden*. Mbo-jongeren vinden dat er zeker sprake is van een hogere waardering voor mensen met een hogere opleiding. Dit merken ze in het eigen leven, bijvoorbeeld bij de zoektocht naar stages waar werkgevers toch liever een stagiaire met een hbo-opleiding heeft terwijl het mbo-niveau toereikend is voor de activiteiten. Hogeropgeleiden voelen zich ook beter dan lageropgeleiden stellen ze. En het werkt door in de kansen die je krijgt; als lageropgeleide kom je over het algemeen niet in de beter verdienende banen terecht en dat heeft weer invloed op de mogelijkheden die je hebt: kinderen bijles laten geven, deelname aan sportclubjes.

Voor wat betreft het verschil tussen *rijk en arm* geven mbo-jongeren aan dat ze niet denken dat het tot spanningen zal leiden, maar dat het wel zo is dat mensen met weinig geld geldzorgen hebben en het niet eerlijk vinden terwijl rijke mensen zich daar niet druk om zullen maken.

Ten aanzien van mogelijke conflicten of spanning tussen *mensen met verschillende politieke opvattingen* lijkt er iets meer basis te zijn om het dan over spanningen te hebben door de manier waarop discussies worden gevoerd en dat sociale media een negatieve invloed hebben in het extremer uiten van verschillende politieke opvattingen.

Toekomstverwachting

Wat denken de jongeren over de toekomst: zullen tegenstellingen tussen groepen groter worden, gelijk blijven of verminderen? Zoals al een paar keer aangegeven denken ze niet zozeer in deze termen en ze vinden het dus ook lastig om daar toekomstverwachtingen aan te koppelen. Sommige jongeren denken dat

het erger wordt en dan denken ze vooral dat de politiek en sociale media deze grotere tegenstellingen laten zien.

“Ik denk dat het erger gaat worden. Ik denk dat vooral de politiek daar een goede spiegel voor is. Hoe je merkt in de samenleving dat mensen zijn. Ga maar op Facebook scrollen en websites. Dan merk je toch dat er verschil zit in heel Nederland. Je ziet steeds meer op het nieuws dat het erger wordt.” (mbo)
“Erger. Het is of het ene uiterste of het andere uiterste. En je schreeuwt het van de daken.” (hbo/wo)

Er zijn ook jongeren die het idee hebben dat het minder zal worden of de hoop hebben dat het minder wordt. Zoekt de een de verklaring dat ‘tolerante’ jongeren ouder worden en ‘minder tolerante’ ouderen langzaam aan uitsterven wat tot minder spanningen zal leiden. Een paar anderen denken dat als de verschillen in inkomens minder groot worden dit een positief effect zal hebben op hoe men met elkaar omgaat en minder tegenover elkaar zal komen te staan.

En weer anderen wagen zich niet aan een voorspelling, omdat ze verschillende signalen zien en niet weten welke kant het zal opgaan.

De coronacrisis heeft verschillende effecten volgens de hbo- en wo-jongeren. Want het zou kunnen dat het tot meer tegenstellingen tussen ouderen en jongeren leidt vanwege de inperkingen die ook voor jongeren gelden maar vooral bedoeld zijn om ouderen te beschermen. Maar ze zien ook een bindend effect omdat iedereen verantwoordelijkheid heeft om corona terug te dringen. Een en ander hangt wel samen met de duur van de coronacrisis; naarmate deze langer duurt is de kans op grotere tegenstellingen groter. In hun eigen woorden:

“Misschien tussen jong en oud. Dat jong z’n vrijheid gaat eisen omdat zij niet door de ziekte worden getroffen maar dat is afhankelijk van hoe lang het nog gaat duren. Als ik het hoor van mensen om me heen, hoe ze er tegenover staan dat de horeca weer dichtgaat, denk ik dat er een conflict gaat ontstaan.” (hbo/wo)
“Ik denk het niet, niet in negatieve zin. Door deze crisis ervaar ik dat we allemaal NL burgers zijn, het maakt niet uit hoe je eruit ziet, we willen dat het over gaat en we hebben allemaal de verantwoordelijkheid dat het over gaat.” (hbo/wo)

“Ik denk wel dat er aanvankelijk een verbroederend effect was, misschien. Ik denk niet dat je het moet overschatten, er zal wel discussie zijn tussen jong en oud, maar op termijn denk ik niet dat er een grote blijvende culturele verandering gaat zijn.” (hbo/wo)

2.5 Mogelijke onderwerpen voor onderzoek

Aan het eind van de gesprekken is jongeren verteld dat we het onderzoek doen voor het Sociaal en Cultureel Planbureau en is hen de vraag voorgelegd naar welk maatschappelijk vraagstuk of probleem het SCP de volgende keer onderzoek mag doen. Dit om een beeld te krijgen van onderwerpen die wat hen betreft aandacht zouden verdienen.

Jongeren brengen verschillende onderwerpen naar voren. Opvallend is dat flink wat jongeren – vooral de mbo-jongeren - vinden dat racisme en discriminatie onderzocht mag worden. Ofwel de grenzen ervan, wanneer is iets discriminatie en wanneer niet, hoe kijken ouderen en jongeren daar naar, ofwel arbeidsdiscriminatie ofwel gericht op de aanpak van racisme. Een ander heeft het over onderzoek naar de herkomst van asielzoekers: komen ze uit veilige landen of niet?

De onderwerpen die verder naar voren worden gebracht door mbo-jongeren zijn het thema genderneutraliteit, het verschil tussen ervaren veiligheid en gerapporteerde veiligheid (vermoeden van onderrapporteren in aangiften verkrachting).

Hbo- en wo-jongeren brengen aan onderwerpen nog in: hoe betrokkenheid van jongeren te realiseren bij politiek, de invloed van technologie op polarisatie, hoe om te gaan met fake news.

3 Conclusies

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft Kantar gevraagd om in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven focusgroepen uit te voeren met jongeren tussen de 18 en 25 jaar in het najaar van 2020. Gedurende het verloop van de coronacrisis is er steeds meer aandacht voor de groep jongeren gekomen. Het SCP wilde graag meer weten van jongeren over hun beleving van de coronacrisis en de maatschappelijke zorgen die bij hen leven.

De onderzoeksvragen voor deze groepsgesprekken met jongeren zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van jongeren?
- Hoe zijn zij geraakt door de coronacrisis?
- Hoe beleven zij het onderwerp polarisatie/tegenstellingen?

In het voorgaande zijn de bevindingen in detail terug te lezen, navolgend maken we de balans op van de vier online groepsgesprekken die op 15 oktober en 21 oktober 2020 zijn uitgevoerd. In totaal hebben 14 jongeren (zeven mbo-e en zeven hbo- en wo-) jongeren deelgenomen aan het onderzoek.

De stemming over de samenleving

- De stemming over de richting van de Nederlandse samenleving is negatiever onder mbo-jongeren dan onder hbo- en wo-jongeren; zij vinden dat het eerder de slechte kant opgaat, terwijl hbo- en wo-jongeren hier wisselend over denken. Lageropgeleiden zijn vaak wat negatiever dan hogeropgeleiden over de samenleving, dat opleidingsverschil zijn we vaak tegengekomen in eerdere kwalitatieve onderzoeken voor het COB.
- Jongeren hebben een aantal gemeenschappelijke argumenten voor de negatieve richting: de coronacrisis en negatieve gevolgen hiervan (onder andere het online onderwijs) en een toenemende polarisatie in de zin dat meningen steeds extremer worden geuit en standpunten verder uit elkaar komen te staan. De zwartepietendiscussie, Black Lives Matter en verschillen tussen links en rechts worden regelmatig aangehaald als voorbeelden/uitingen hiervan. Ze zijn eveneens unaniem van mening dat sociale media een negatieve en aanjagende rol hierin spelen.
- Jongeren zijn positief over de grotere aandacht voor duurzaamheid en het klimaat, al zou dat volgens een aantal nog wel meer mogen zijn dan nu het geval is.
- De basis voor hun indrukken wordt gevormd door eigen ervaringen, wat ze zelf meemaken en meekrijgen in hun leven met familie, vrienden, op school maar ook door wat ze tegenkomen op sociale media.
- De houding ten opzichte van de politiek laat eveneens een verschil zien tussen mbo- en hbo- en wo-jongeren. Waar mbo-jongeren vooral benadrukken dat politici hun beloften niet nakomen of meten met twee maten zijn hbo- en wo-jongeren meer tevreden over het democratisch stelsel op zich. Er zijn echter ook jongeren – zowel de mbo- als de hbo- en wo-jongeren - voor wie de politiek een ver-van-mijn-bedshow is en die het niet interesseert. Het beleid raakt hen persoonlijk naar hun indruk nog niet zo sterk met uitzondering van de omvorming van het studiefinancieringsstelsel naar een leenstelsel.

Beleving van de coronacrisis

- De coronacrisis heeft de jongeren behoorlijk geraakt de afgelopen maanden en doet dat nog steeds. Prominent zijn de omschakeling naar online onderwijs en veranderingen met betrekking tot stage/werk/bijbaan. Maar hun sociale leven staat ook op zijn kop doordat dit enorm is ingeperkt. En dit heeft invloed op hun stemming, omdat ze het face-to-face contact missen. Dit zien ze ook bij andere jongeren gebeuren.
- Ze maken zich geen zorgen over de eigen gezondheid, maar wel dat ze anderen (ouders) kunnen besmetten. Ook vragen ze zich af hoe lang het allemaal nog gaat duren. Hbo- en wo-jongeren vragen zich af of er een recessie te verwachten is.
- De huidige maatregelen (red: ten tijde van het onderzoek de net afgekondigde 'gedeeltelijke lockdown') kunnen op een brede steun rekenen van de jongeren, maar dat betekent niet dat ze deze klakkeloos aanvaarden. Want er worden ook vraagtekens geplaatst bij sommige maatregelen die als onlogisch worden ervaren. Duidelijk is dat de sluiting van horeca hen hard treft. Het zich houden aan de maatregelen gaat de een beter af dan de ander; de wens om er aan te voldoen is er maar de praktijk is soms weerbarstig.
- Jongeren hebben er in zekere mate begrip ervoor als de samenleving hen verantwoordelijk houdt voor de oplopende besmettingen; jongeren hebben de meeste sociale contacten. Maar alle jongeren over één kam scheren gaat hen te ver.
- De toekomst stelt de jongeren voor veel onzekerheid: hoe lang gaat de coronacrisis nog duren met bijbehorend online onderwijs, thuiswerken, niet naar de sportvereniging of uit kunnen. Maar ook de vooruitzichten met betrekking tot het vinden van een stage of baan staan onder druk. Al geeft een aantal aan vooral bezig te zijn met de korte termijn en in het hier en nu te leven.

Jongeren over tegenstellingen in Nederland

- Ook al kwam polarisatie spontaan naar voren bij de stemming over de samenleving, dat betekent niet dat de jongeren van mening zijn dat er sprake is van spanningen of conflicten tussen groepen. Dit lijken wat 'te grote' woorden. Jongeren hebben het zelf meer over verschillen tussen groepen.
- Ze denken bovendien eerder aan verschillende belangen en standpunten van groepen dan dat ze denken aan socio-demografische groepen. En persoonlijke interesses spelen hierin een rol.
- Het tegenover elkaar staan van groepen wordt vooral opgevat als dat groepen bepaald gedrag of denkbeelden aan elkaar toeschrijven, al dan niet terecht. Sociale media maken het heel makkelijk om meningen te ventileren en daarin geen blad voor de mond te nemen wat voor een verharding van standpunten zorgt.
- Jongeren geven verschillende oorzaken aan voor verschillen tussen groepen. Ze hebben het over onwetendheid die leidt tot vooroordelen, de rol van de opvoeding hierin, het opkomen voor je eigen belang, de informatie die je krijgt, het niet ontmoeten van andere groepen en daarmee denkbeelden ook niet bijstellen, en het niet openstaan voor elkaar maar snel 'labelen'.
- Jongeren vinden het moeilijk om te bedenken of verschillen tussen groepen erger zullen worden of niet. Degenen die denken van wel wijten dit vooral aan sociale media en verwijzen dan naar de politiek waar standpunten verder van elkaar zullen komen te staan. Andere jongeren denken dat het niet verder uit elkaar zal groeien of hebben op zijn minst de hoop hierop. Ze lijken zich niet tot een soort doemscenario te willen bekennen wat ook logisch is gezien hun levensfase.

Bijlagen

Bijlage 1 Respondentoverzicht

Projectnaam: SCP jongeren
 Projectnummer: 244408467
 Datum: 15 oktober en 21 oktober 2020
 Locatie: MS Teams

15 oktober - 16.00 - 17.15 uur: Groep 1

#	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	opleiding / beroep	Woonplaats	Nationaliteit / achtergrond
1	Vrouw	19	Thuiswonend	Agrarisch medewerker	Vessem	Nederlands
2	Man	22	Thuiswonend	Student MBO	Leerdam	Nederlands
3	Man	24	Samenwonend	ICT administrator	Rijswijk	Nederlands
4	Man	20	Thuiswonend	Student MBO / Logistiek medewerker	Scherpenzeel	Turks

15 oktober - 18.00 - 19.15 uur: Groep 2

#	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	opleiding / beroep	Woonplaats	Nationaliteit / achtergrond
1	Man	23	Alleenstaand	Student WO / schipper	Delft	Nederlands
2	Man	22	Thuiswonend	Eventmanager en pakketbezorgster	Amstelveen	Nederlands
3	Vrouw	19	Samenwonend	Student WO	Groningen	Nederlands

21 oktober - 16.00 - 17.15 uur: Groep 3

#	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	opleiding / beroep	Woonplaats	Nationaliteit / achtergrond
1	Vrouw	25	Alleenstaand	Projectmanager	IJsselstijn	Nederlands
2	Man	24	Thuiswonend	Student HBO / bijbaan	's Hertogenbosch	Nederlands
3	vrouw	21	Alleenstaand	Student HBO	Amsterdam	Nederlands
4	Vrouw	24	Alleenstaand	Werkzaam onderwijsinstituut	Amstelveen	Argentijns

21 oktober - 18.00 - 19.15 uur: Groep 4

#	Geslacht	Leeftijd	Gezinssituatie	Opleiding / beroep	Woonplaats	Nationaliteit / achtergrond
1	Vrouw	21	Samenwonend	Winkelmedewerkster	Hoogezand	Nederlands
2	Man	22	Thuiswonend	Student MBO	Rotterdam	Nederlands
3	Vrouw	25	Getrouwd	Leerkrachtondersteuner	Amsterdam	Marokkaans

Bijlage 2 Gesprekspuntenlijst

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN COB-2020, VERSIE 15 OKTOBER 2020

HOOFDVRAGEN:

- Wat speelt er volgens de jongeren op dit moment in Nederland en hoe zien ze hun toekomst?
- Hoeveel vertrouwen in de regering hebben ze op dit moment en waarom?
- Hoe beleven ze de coronacrisis op dit moment (ook terugblikken, hoe was afgelopen half jaar en vooruitkijken: wat verwachten ze van de toekomst)?
- Zien ze tegenstellingen in Nederland, tussen welke groepen en waarom?

A. Introductie en kennismaking (10 minuten)

- Welkom heten bij Kantar
- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed?
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
 - Opname, meekijken op afstand en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (20 minuten)

- Hoe vind je dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we de goede of de verkeerde kant uit? Je kunt dit laten zien met je duim. Duim omlaag = verkeerde kant, duim omhoog = goede kant.
- Voor degenen met de duim omlaag: kom eens met argumenten voor jouw mening. Waarom vind je dat het de verkeerde kant op gaat? Waarmee vergelijk je het dan?
- Waar baseer je jouw mening op? Eigen ervaringen, mensen om je heen, media?
- Voor degenen met duim omhoog: wat vind je van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten jou?
- Voor degenen met duim omhoog: welke argumenten zijn er voor jouw mening? Waarom vind je dat het de goede kant op gaat? Waarmee vergelijk je het dan?
- Waar baseer je jouw mening op? Eigen ervaringen, mensen om je heen, media?
- Voor degenen met duim omlaag: wat vind je van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten jou?
- Hoe vind je dat het in de politiek in Den Haag gaat? Wat versta je eigenlijk onder de politiek in Den Haag?
- Welke gevolgen heeft het beleid gemaakt in Den Haag in het algemeen op jouw leven?
- Hoe vind je dat de Nederlandse regering het doet? Wat versta je eigenlijk onder de Nederlandse regering?
- Hoeveel vertrouwen heb je op dit moment in de Nederlandse regering?

C. Beleving van de coronacrisis (20 minuten)

- Op welke manier heeft corona jullie de afgelopen maanden geraakt?
- In welke mate maak je je zorgen over het coronavirus? Waarom?
- Waarover maak je je vooral zorgen? Waarom?
- Waarover maak je je minder of helemaal geen zorgen? Waarom?
- Op welk moment de afgelopen maanden was de impact van de coronacrisis het grootst? Waarom? Heb je het idee dat het voor andere jongeren ook zo was?
- Hoe heeft de coronacrisis op dit moment invloed op jouw dagelijks leven? Hoe denk je dat de invloed op het leven van andere jongeren is? Spreek je daarover met vrienden? Of zie je dat vooral ergens anders? In de media?
- Wat vind je van de maatregelen op dit moment? Hoe lastig is het om je eraan te houden? Waarom? Hoe is dat bij je vrienden en andere jongeren, levert dat wel eens discussie of gedoe op?
- In hoeverre heb je het gevoel dat de rest van de samenleving jongeren als oorzaak van de oplopende besmettingen ziet? Wat vind je daarvan?
- Hoe moet het nu verder? Hoe kijk je naar de toekomst?

D. Tegenstellingen in Nederland (20 minuten)

Tot slot willen we het met jullie hebben over tegenstellingen, spanningen, conflicten tussen groepen in de samenleving.

- Ervaren jullie weleens tegenstelling, conflict of spanning tussen groepen in de samenleving? Zo ja, tussen welke groepen in Nederland bestaan volgens jullie tegenstellingen, spanningen of conflicten?

Over een aantal groepen met mogelijke spanningen en conflicten wil ik graag meer weten. *INT: leg max 5 groepen voor en stel per groep vragen, de door jongeren genoemde groepen als eerste langslopen.*

1 arme en rijke mensen

2 autochtonen en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond

3 mensen met verschillende politieke opvattingen

4 jong en oud

5 lageropgeleiden en hogeropgeleiden

- *INT: voor niet door de jongeren genoemde groepen: Zijn er volgens jullie spanningen en conflicten tussen <> en <>? Indien ja:*
- Wat speelt er dan tussen deze twee groepen?
- Hoe wordt het duidelijk dat er wat speelt, waar kun je dat aan merken?
- Waar wordt dit door veroorzaakt? Is daar een reden voor?
- Merken jullie zelf dat er iets tussen deze groepen speelt? Op welke manier?
- Denk je dat meer jongeren dit ervaren? Waarom denk je dit?
- Maken jullie je zorgen over wat er tussen deze groepen speelt?
- Hoe kijken jullie tegen de toekomst aan: hoe verwachten jullie dat het verder gaat met de tegenstellingen, spanningen en conflicten in Nederland? Wordt het beter of slechter op dit gebied of blijft het zoals het nu is? Waarom?
- Worden door de coronacrisis de tegenstellingen, spanningen en conflicten tussen groepen groter? Waarom denk je dat en waar denk je dan aan? Voorbeelden?

E. Tot slot (5 minuten)

- We doen dit onderzoek in opdracht van het SCP. Het SCP doet regelmatig onderzoek naar allerlei ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving. Naar welk maatschappelijk vraagstuk of probleem mag het SCP wat jullie betreft de volgende keer onderzoek doen? Waarom?

Dank voor de medewerking.